

SVĚT JEŽÍŠE A PRVNÍCH KŘESŤANŮ

1 DĚJINNĚ-POLITICKÝ VÝVOJ V PALESTINĚ

Období, ve kterém Ježíš žil, bylo pravděpodobně jedním z nejmučivějších v dlouhé a bolestné historii Izraele. To velmi ovlivnilo Ježíšovo působení. V roce 63 př. Kr. římské vojsko vedené generálem Pompeiem obsadilo celou Palestinu, která se stala součástí římské provincie Sýrie. Jak bylo jejich politikou na většině říše, Římané raději nechávali spravovat svá teritoria prostřednictvím pečlivě volených místních vládců. V roce 40 Římané vybrali chytrého Idumejce Heroda a svěřili Izrael do jeho schopných rukou. Své království si však musel nejprve dobýt. V roce 37 př. Kr. pomocí své brutality a rychlou sňatkovou politikou pronikl do hasmoneovské rodiny a stal se neotřesitelným judským králem a vládl až do roku 4 př. Kr. Jeho synové udržovali dynastii Herodovců téměř do konce prvního století.

1.1 Herodes Veliký (37-4 př. Kr.)

Herodes Veliký (přívlastkem Veliký [μέγας] je nazýván Josephem Flaviem pouze v *Ant.* 18,130.133.136; zdá se, že tohoto adjektiva užil ve významu „starší“) byl synem Idumejce Antipatera a Nabatejky Kypros. Herodes měl celkem (postupně i současně) deset žen (u osmi známe jméno), z nichž se šesti měl 14 dětí. Jako zakladatel dynastie, vešel ve známost a postupně upevnil své nově nabyté království pomocí kombinace politického a brutálního teroru. I když byl podřízený Římu ve věcech zahraniční politiky, dělal si uvnitř země, co chtěl, ať vůči Římu, tak i vůči židovským zvykům. Vládl jako král jiných zemí, řeckým způsobem. Měl velký soudní dvůr a mnoho cizích žoldáků. Řečtina byla úředním jazykem. Herodes měl 900 talentů státního ročního výnosu. Vynakládal velké úsilí o získání přízně, ale též měl velkou posedlost po řecké kultuře. Král byl mistrovským stavitelem, který vystupoval i mimo Palestinu. Zvelebil mimo jiné města Damašek a Antiochii. Největší význam však měla jeho stavební činnost v Palestině. Vybuďoval dvě nová města. Jednalo se o přístav Caesarea Palestinae (pozdější hlavní město římské Palestiny) a Sebaste (na místě zaniklé Samarie). V Jeruzalémě vystavěl pevnost Antonia a svůj vlastní palác. Dokonce i v dnešní době je na území Palestiny roztroušeno velké množství velkolepých ruin jeho letních paláců a svatyní. Avšak nejctižádostivějším Herodovým projektem byla rekonstrukce jeruzalémského chrámu. Nový chrám byl částí Herodova záměrného úsilí k uchlácholení židovských podezření ohledně jeho osoby. Rekonstrukce chrámu byla však též plodem jeho lásky k architektuře. Ironie osudu opět sehrála svou roli v židovské historii. Chrám, jehož rekonstrukce začala v roce 19 př. Kr. byl dokončen až roku 63 po Kr. Již sedm let po svém dokončení byl však zničen Římany (70 po Kr.). Časové období rekonstrukce chrámu poukazuje na to, že sám Ježíš nikdy neviděl jeho celkové dokončení. Zajímavá je též skutečnost, že to byl Idumejec (Herodes), zjevný příznivce řecké pohanské kultury, kdo rekonstruoval jeruzalémský chrám.

I v okamžiku Herodovy smrti v roce 4 př. Kr. jeho reputace pro prohnatost a krutost nepolevila. Podle vyprávění Josepha Flavia se traduje, že jak ležel na smrtelné posteli ve svém zimním paláci blízko Jericha, nařídil, aby přední mužové města byli popraveni v okamžiku jeho smrti, aby se tak pojistil, že bude dostatečný počet truchlících při jeho pohřbu (*Ant.* 17,6,5). O Herodově krutosti je známo mnoho dalšího. Nechává zabít své syny Alexandra a Aristobula (*Ant.* 16,9,7) společně s jejich matkou Mariamme I. (*Ant.* 15,7,4-7). Povraždění dětí v Betlémě a jeho okolí (Mt 2,13-23), i když není zmíněno v mimobiblické literatuře, odpovídá tedy krutosti jeho jednání.

1.2 Palestina po Herodovi Velikém

Filip (4 př. Kr. – 34 po Kr), syn Heroda Velikého a Kleopatry, možná nejrozumnější z Herodovců, se ujal vlády nad územím severně a východně od Genezaretského jezera: Iturea, Trachonitis, Batanea, Gaulanitis, Auranitis (*Bell.* 2,6,3; *Ant.* 17,8,1; *Ant.* 17,11,4). Lukáš zmiňuje pouze Trachonitis a Itureu (Lk 3,1). Tyto oblasti, které byly vystavěny nájezdům Nabatejců a Parthů, měly převážně nežidovskou populaci. Filip byl dobrý vladař. Byl často chválen pro svou dobročinnost a spravedlnost. Z rybářské vesnice Betsaidy vybuďoval své hlavní město (před rokem

2 př. Kr.) a přejmenoval ho na Julias na počest dcery Julie císaře Augusta. Staré řecké město Panias přestavěl a přejmenoval na Cesareu Filipovu. Petr zde podle evangelního vyprávění vyznal Ježíše jako Mesiáše (srov. Mk 8,27; Mt 16,13). Jeho manželkou byla asi o 30 let mladší Salome, dcera Heroda Filipa a Herodiady. V roce 34 po Kr. Filip zemřel bez dědice a tak jeho území bylo formálně přiřazeno k římské provincii Sýrii.

Tetrarchu Filipa je třeba odlišovat od Heroda Filipa, který byl synem Heroda Velikého a Mariamne II. Jeho manželkou byla Herodias a jejich dcerou Salome. I když byl jmenován jako náhradník v jedné z posledních vůlí svého otce, nedostal nakonec žádné území a žil jako soukromník snad v Cesareji (podle jiného názoru: v Římě). V Mk 6,17 a Mt 14,3 je jmenován jako Filip, ačkoliv Josephus Flavius (např. *Ant.* 18,5,4) jej pojmenovává jen Herodes. Pokládá se to za záměnu s tetrarchou Filipem, i když nelze zcela vyloučit i toto jeho jméno.

Herodes Antipas (4 př. Kr. – 39 po Kr.), mladší syn Herodovy ženy Maltaké, vládl v Galileji (Lk 3,2), jež byla oblastí, kde Ježíš vyrůstal, a v Pereji, která byla oblastí na východ od Mrtvého moře. Mk 6,14 ho nazývá „králem“, zatímco v Mt 14,1 je označen jako „tetrarcha“. Sídlil nejdříve v městě Sepforis a později městě Tiberias, které vybudoval a které nazval ke cti římského císaře (srov. Jan 6,23). Antipas zdědil některé rysy svého otce: byl ješitný, lhostejný, nepřátelský a prohnaný. První jeho manželkou byla dcera nabatejského krále Arety IV. (srov. 2 Kor 11,32). Tu však opustil a žil v Herodiadou, která byla dcerou jeho nevlastního bratra Aristobula a která byla ženou jeho nevlastního bratra Heroda Filipa /syn Mariamne II./ (*Ant.* 18,5,4; Mk 6,17), což vyvolalo kritiku ze strany Jana Křtitele (Lk 3,19). Později Antipas dal Jana Křtitele uvěznit a popravit. Od Josepha Flavia se dovídáme, že Jan Křtitel byl uvězněn v pevnosti Machairús (srov. *Ant.* 18,5,2). Antipas projevil zájem o Ježíše. Dokonce se obával, že by mohl být Janem Křtitelem, který vstal z mrtvých. Ježíš odmítl Herodovu zvědavost a označil ho epitetem (přízviskem) „liška“ (Lk 13,32). Zapuzení manželky krále Arety uvedlo Antipase do války s Nabatejci. Římský legát Vitellius (35-39 po Kr.), který byl v Sýrii, Antipovi nepomohl a Antipas byl poražen Aretem v roce 37 po Kr. Nakonec císař Caligula ho poslal do vyhnanství do Lyonu (Lugdunum) v roce 39 po Kr.

Archelaos [starší syn Maltaké] (4 př. Kr. – 6 po Kr.), který byl ustanoven vladařem nad klíčovým územím Judska, Samařska a Idumeje, byl nejméně oblíbeným synem Heroda Velikého. Archelaos měl titul „etnarchy“, avšak lidově byl nazýván „králem“. V Novém zákoně je zmíněn v souvislosti s Josefovou obavou usadit se po návratu z Egypta v Judsku (Mt 2,22). Byl znám jako velký diktátor a těšil se velmi malé popularitě. Archelaova autokratická vláda vyvolala v jeho podřízených takovou nenávist, že vyslali delegaci do Říma s žádostí o jeho sesazení (na což zřejmě naráží Lk 19,14; srov. *Bell.* 2,6,2). Augustus této žádosti vyhověl. V roce 6 po Kr. byl Archelaos sesazen, vyslán do exilu do Vienne blízko Lyonu, kde umírá asi v roce 18 po Kr.

Augustus vytvořil z Archelaova území novou imperiální provincii Judsko. Jako součást tohoto mocenského kroku uspořádal římský legát v Sýrii Quirinius census (sčítání lidu) za daňovými účely. Protireakcí bylo povstání Judy Galilejského. O tomto censu se zmiňují Sk 5,37 a pravděpodobně tento census má na mysli také Lk 2,1-2.

Nesprávné pořadí událostí ve Sk nasvědčuje, že autor Lk-Sk nevěděl přesně, v kterém roce se census odehrával. Ve skutečnosti to bylo po Archelaově odvolání; je dosti možné, že Lukáš jej datoval do nepřehledné situace po smrti Archelaova otce Heroda Velikého o deset let dříve.

Judovo povstání bylo v době, kdy Ježíš byl asi dvanáctiletým chlapcem. Je to také jediné větší známé židovské povstání za Ježíšova dětství a dospělosti. Drobné nepokoje jistě byly stále. Avšak dlouhá období dvou prefektů oné doby, Valeria Grata a Pontia Piláta (každý asi deset let) nasvědčují, že v této době k většímu otevřenému vzbouření nedošlo. Římský dějepisec Tacitus (*Historia* 5,9) píše, že za císaře Tiberia (14-37 po Kr.) byl život v Judsku pokojný.

Politické rozdělení země též vysvětluje složitost série událostí, které Lukáš vypráví ve své pašijové zprávě. Pilát, jako vladař v Judsku, měl soudní pravomoc nad řízením Ježíšova soudního přelíčení. Ale když zjistil, že Ježíš byl Galilejec, poslal ho k Herodovi Antipovi, který byl právě na návštěvě v hlavním městě během židovského svátku Paschy. Vztahy mezi Herodem a Pilátem nebyly vždy uhlazené (Lk 13,1; 23,12; FILÓN, *Ad Gaium* 38; # 300). Několik let po Ježíšově smrti

Pilát použil surově síly k potlačení samaritánského náboženského hnutí. Stížnost došla k římskému legátu v Sýrii a ten Piláta odeslal do Říma (r. 36 po Kr.).

Herodes Agrippa I. byl vnuk Heroda Velikého a syn Aristobula. Narodil se asi roku 10 př. Kr. Po otcově smrti byl poslán na vychování do Říma, kde vyrůstal se synem císaře Tiberia Drusem. Stal se přítelem Tiberiova dědice Gaia Caliguly. Císař Caligula ho jmenoval r. 37 správcem jeho strýce tetrarchy Filipa, včetně Abilény po tetrarchovi Lysaniášovi (jmenován v Lk 3,1). Později obdržel také Galileu a Pereu (bývalá území Heroda Antipase). Po Caligulově zavraždění v roce 41 ho císař Caudius jmenoval králem i nad Judskem a Samařskem. Vládl tak nad celým územím svého děda Heroda Velikého (41-44). Agrippa si získal sympatii u Židů tím, že se snažil budit dojem zbožného Žida. V Novém zákoně se o něm hovoří pod jménem Herodes (Ἡρώδης) pouze ve 12 kapitole Skutků apoštolů (Sk 12,1.6.11.19.21), kde je řeč o tom, jak pronásledoval křesťany v Jeruzalémě a nechal popravit Janova bratra Jakuba, syna Zebedeova a dal uvěznit Petra, který byl však podle Sk 12,7-11 z vězení zázračně vysvobozen.

Po Agrippově smrti, která je dramatickým způsobem vylíčena v Sk 12,20-23 [podobnou zprávu o předčasném konci (asi v roce 44) jeho života podává také Josephus Flavius (*Ant.* 19,343-350)], nastalo druhé období římské vlády v Palestině. Prokurátoři v období 44-66 po Kr. však byli slabí, nečestní a jejich život se netěšil dobré pověsti. V Novém zákoně vystupuje prokurátor Felix (52 – asi 58). Setkáváme se s ním v Sk 23-25 v souvislosti s Pavlovým vězněním v Cesareji. Netěšil se oblíby u Židů. Nevoli Židů vzbudil rovněž tím, že se oženil s nejmladší dcerou Heroda Agrippy I. Drusillou (Sk 24,24), která se kvůli němu rozvedla. K jeho sesazení Neronem vedl spor mezi židovskými a helénskými obyvateli Cesareje. Jeho nástupcem byl jmenován Porcius Festus (58 – 62), který je rovněž zmíněn v Sk 24,27-25,32. On pak poslal apoštola Pavla do Říma k císaři (Sk 25,21.25). Toto neuspokojivé spravování země vyústilo v rozsáhlé židovské povstání proti Římu, které zahájila radikální strana zélótů v roce 66 po Kr. Římané však nebyli Seleukovci a tak povstání bylo zcela rozdraceno. V roce 70 po Kr. byl římskými vojsky pod vedením Tita dobyt Jeruzalém a zbořen chrám. Jeruzalémští obyvatelé byli pobiti nebo posláni na nucenou práci. V Římě se pak v roce 71 konal triumfální průvod s ukořistěnými chrámovými předměty a zajatci, jenž je vyobrazen na Titově oblouku na Foru Romanu v Římě. Poslední středisko odporu židovských zélótů (nebo přesněji: sikarijců) bylo zničeno dobytím pevnosti Masada na jaře zřejmě roku 73 (*Bell.* 7,219).

V této době žil v Římě židovský historik Josephus († po roce 100), který si na počest svých flaviovských ochránců připojil ke svému jménu přízvisko „Flavius“. V 70. letech napsal své dílo „Válku židovskou“ (*De bello Iudaico*) a na počátku 90. let velkolepé dějiny Židů: „Židovské starožitnosti“ (*Antiquitates Iudaicae*). Tyto dvě díla jsou nejdůležitějším a často jediným pramenem ke studiu židovských dějin ve století před Kristem a po Kristu.

Výraznou událostí prvotní církve v této době byla mučednická smrt Jakuba, „bratra Páně“ Za velekněze Annáše II. (syn velekněze Annáše, známého z evangelií) byl v roce 62 po Kr. společně s dalšími neznámými židokřesťany odsouzen z porušování Zákona k smrti ukamenování (srov. *Ant.* 20,199-203). V roce 64 po velkém požáru v Římě císař Nero (54-68 po Kr.) zahájil pronásledování římských křesťanů, během kterého zemřeli mučednickou smrtí apoštolové Petr a Pavel.

1.3 Doba poapoštolská

Od poloviny 60. let tedy již nežijí významné postavy evangelií a Skutků apoštolů. Poslední třetinu 1. stol. tedy již můžeme nazývat jako poapoštolskou.

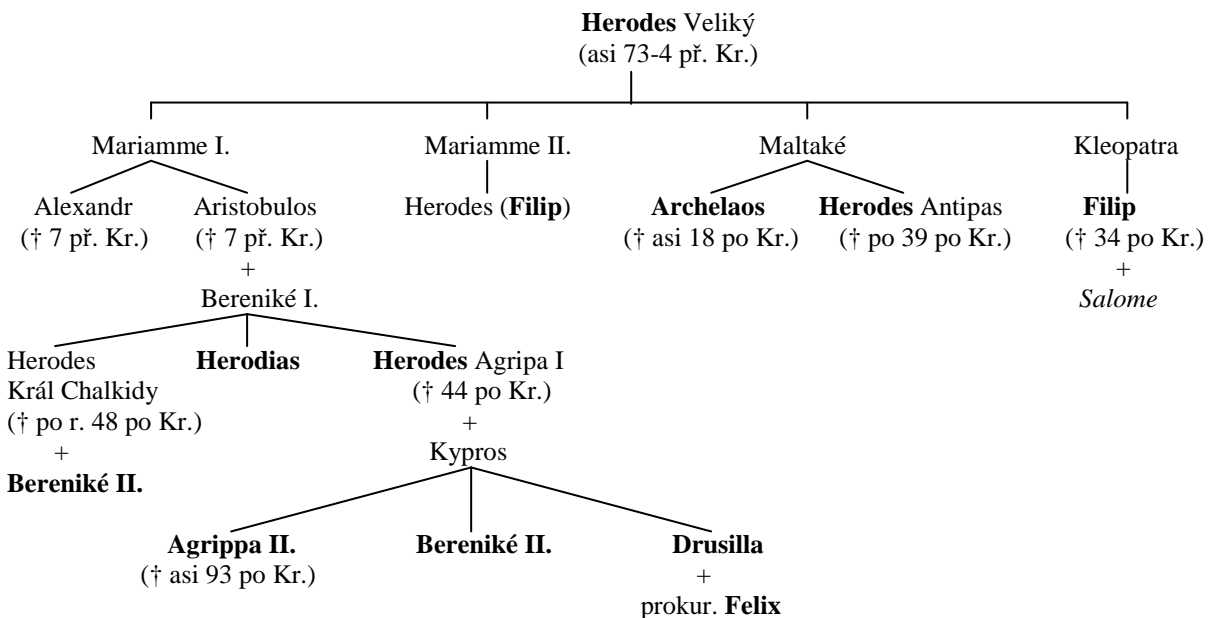
V letech 69-96 po Kr. vládli císařové z rodiny Flaviů. Po Neronově sebevraždě roku 68 byl Vespasián v roce 69 prohlášen legiemi za císaře. Po zničení jeruzalémského chrámu Vespasián uložil Židům zvláštní trestní daň. Židé museli svou chrámovou daň (dvě drachmy) odvádět na údržbu římského chrámu Jupitera Kapitolského. Kolem roku 75 žil Titus (79-81 po Kr.: římským císařem) v Římě veřejně se svou milenkou, židovskou princeznou Bereniké, sestrou Heroda Agrippy II. Z flaviovské dynastie vládl nejdéle Vespasiánův mladší syn Domicián (81-96 po Kr.), který se snažil obnovit čistotu římského náboženství. Pronásledoval Židy i křesťany. Tato situace křesťanství se odráží v knize Zjevení. Během vlády tří flaviovských císařů Jeruzalém ztratil Jeruzalém na své důležitosti pro křesťany. Velkými křesťanskými centry se stala města jako Řím,

Efes a Antiochie. Byla to doba, kdy počet pohanokřesťanů byl větší než židokřesťanů. Vztahy mezi Židy a vyznavači Ježíše Krista nebyly vždy dobré. V některých křesťanských komunitách vznikla silná antipatie k představeným židovským synagóg, což je především zřejmé z Matoušova evangelia (6,2.5; 10,17; 23,6.34). objevují se případy, kdy synagógy pronásledují křesťany (Mt 23,34). Janovo evangelium dosvědčuje rozlišování mezi učedníky Ježíšovými a učedníky Mojžíšovými (Jan 9,28).

Po Domiciánově násilné smrti povstala nová císařská dynastie. Za vlády císaře Trajána (98-117 po Kr.) byli křesťané pronásledováni v Malé Asii, jak se dovídáme z korespondence mezi císařem a Pliniem [Mladším] (v letech 111-113 po Kr. byl císařským delegátem v Bithynii a Pontu). Křesťané byli pronásledováni již kvůli jejich „křesťanskému bytí“. Plinius píše, že se křesťané shromažďují, aby zpívali zpěvy Kristu „jako Bohu“. Tuto situaci církve odráží 1 Petr. V této nelehké době se formuje pevné uspořádání křesťanských společenství, jak to dosvědčuje sedm listů antiošského biskupa Ignáce († po roce 107 po Kr.), které vybízí k zachování jednoty křesťanů pod vedením biskupů.

Na konci Trajánovy vlády a na začátku vlády Hadriánovy (117-138 po Kr.) vzrůstaly židovské nepokoje v celé východní části říše. Hadrián trval na tom, že v Jeruzalémě musí na místě chrámu stát svatyně Jupitera Kapitolského, a zakázal obřizku. To přispělo k propuknutí druhého židovského povstání (132-135 po Kr.) pod vedením Šimona ben Kozeby, známého jako Bar Kochba. Toto přízvisko znamená „syn hvězdy“ (srov. Davidovská hvězda v Nm 24,17). Podle pozdější tradice jej věhlasný rabi Akiba potvrdil jako mesiáše. Římané toto povstání surově potlačili. R. Akiba zemřel mučednickou smrtí, Bar Kochba padl. Židům bylo zakázáno vstoupit do Jeruzaléma pod trestem smrti. Na místě starého Jeruzaléma bylo zbudováno nové pohanské město *Aelia Capitolina*. Židovské naděje na národní svobodu byly zcela zničeny. Pouze síla farizejské strany umožnila židovství nalézt naději na přežití.

1.4 Rodokmen Herodů s osobami v NZ

Jména napsána tučným písmem jsou uvedena v Novém zákoně. Salome (v kurzívě) je zmíněna v Mk 6,22 par., avšak bez uvedení jména.

2 ŘÍMSKÁ ŘÍŠE

Palestina byla jen malou provincií v mocné Římské říši. Římané během několika málo století vybudovali svou říši na všech územích kolem Středozemního moře, které nazývali „*Mare nostrum* –

naše moře“. Čas vlády císaře Augusta (27 př. Kr. – 14 po Kr.) byl pro světově-dějinné poměry neobvykle dlouhou dobou míru („*Pax Romana*“).

Pro politické dějiny Palestiny v novozákonní době je vhodné vědět, kdo vládl v té době v Římě.

27 př. Kr.-14 po Kr.: Augustus (Lk 2,1)

14 -37 po Kr.: Tiberius (Lk 3,1)

37-41 po Kr.: Caligula

41-54 po Kr.: Claudius (Sk 11,28; 18,2)

54-68 po Kr.: Nero

68-69 po Kr.: Galba, Otho, Vitellius

69-79 po Kr.: Vespasián

79-81 po Kr.: Titus

81-96 po Kr.: Domicián

96-98 po Kr.: Nerva

98-117 po Kr.: Traján

117-138 po Kr.: Hadrián

Řím si prostřednictvím nespočetných válečných tažení podrobil národy kolem Středozemního moře a nyní začal v této směsici ras, národů, kultur a náboženství vytvářet jednotnou říši. K tomuto účelu sloužily mnohé skutečnosti:

V západní části říše (Itálie, Galie, Španělsko) byla latina úředním hovorovým jazykem. Na Východě naproti tomu a rovněž ve vzdělaném světě Říma hovorová řečtina „koiné“ vytlačila ostatní národní jazyky a nářečí. Každý se tedy mohl v celé Římské říši dorozumět řecky. V syrsko-palestinské oblasti lidé nadále mluvili aramejsky a hebrejščina zůstala jazykem židovské liturgie.

Říše byla rozdělena do provincií, které byly více či méně spojeny s Římem. Některé byly spravovány prostřednictvím prokonzulem – místodržitelem (Sergio Paulo na Kypru [Sk 13,7]; Gallio v Korintu [Sk 18,12]), jiné skrze legáty (Quirinius v Sýrii [Lk 2,2]). Některé podléhaly místodržiteli nebo prokurátorovi (jako Judsko: Pontius Pilát, Felix, Festus). Některé provincie si uchovaly podobu nezávislosti jako Palestina v době Heroda Velikého a jeho synů.

3 ŽIDÉ A KŘESŤANÉ V ŘÍMSKÉ ŘÍŠI

Centrem oficiálního náboženství chrámu byl Jeruzalém a „země Izrael“, jak se tehdy nazývalo Judsko (jméno Palestina = Filištínská země se začalo běžně používat až po roce 135 po Kr.). Tato oblast, která byla velká asi jako Bavorsko nebo Belgie, měla ne více než půl milionu židovského obyvatelstva. Od starých dob se Židé usídlili též mimo Palestinu. Část vyhnanců zůstala v Babylonu a v Persii. Jiní utekli do Egypta, zvláště do Alexandrie, kde tvořili pětinu obyvatelstva. Ve všech městech, která Pavel při svých misijních cestách navštívil, se setkal se vzkvétajícími židovskými komunitami (Sk 13,14; 14,1; 16,13; 17,2; 18,4 atd.). Odhaduje se, že Židé tvořili asi 8-10 procent obyvatelstva Římské říše, tedy asi 7-8 miliónů. K tomu je třeba připočíst četné proselyty, tj. k židovství obrácení pohané (Sk 13,43; srov. Mt 23,15). Židé žijící v diaspoře se těšili zvláštních privilegií: osvobození z vojenské služby, respektování příkázání soboty, povolení hromadit roční chrámovou daň. Z právní stránky podléhali jak císaři, tak i veleradě v Jeruzalémě.

Křesťanství bylo zpočátku jen nitro židovskou sektou. Těšilo se stejných privilegií jako židovství. Po odtržení od synagogy se křesťanství stalo pro římské zákonodárství „nepovoleným náboženstvím“ (*religio illicita*), hanebnou pověrou, jenž mohlo být kdykoliv pronásledováno.

4 PALESTINA

4.1 Společenské a náboženské skupiny

a) Chrámový klérus

Na vrcholu kněžské hierarchie stál *velekněz*, který měl hlavní zodpovědnost za dodržování Zákona a za chrámovou službu. Jako předseda velerady byl jako jediný zplnomocněn jednou za rok vstoupit do chrámové velevatyně. Zpočátku bylo velekněžství povoláním na celý život, později židovští králové a po nich Římané velekněze ustanovovali a sesazovali zcela dle vlastní libosti. Právě úřadující velekněz se musel těšit přízně u politických autorit. Nakonec je třeba zmínit, že

tento úřad byl nesmírně výnosný. Velekněz dostával podíl z obětních darů, podíl z výnosu prodeje obětovaných zvířat a měl mnoho dalších příjmů.

V Novém zákoně jsou zmíněni tito velekněží:

- Annáš, syn Sethův (Ἀννας; Lk 3,2; Jan 18,13.24; Sk 4,6) – byl veleknězem v letech 6-15 po Kr.
- Josef Kaifáš, zeť Annášův (Καϊάφας; Mt 26,3.57; Lk 3,2; Jan 11,49; 18,13n.24.28; Sk 4,6) – byl veleknězem v letech 18-36 po Kr.
- Ananiáš, syn Nebedův (Ἀνανίας; Sk 23,2; 24,1) – byl veleknězem v letech 47-59 po Kr.

Počet kněží, kteří žili na venkově, se odhaduje asi na 7 tisíc. Tito kněží byli úzce spojeni s drobným obyvatelstvem. Sdíleli s těmito lidmi jejich chudobný život a namáhavou práci. Byli rozděleni do 24 tříd nebo oddílů a vykonávali dvakrát za rok chrámovou službu, která trvala jeden týden. Během třech velkých poutních svátků vykonávali výpomocné práce. O tom, kdo přednesl zápalnou oběť, rozhodoval los. Nikdo nemohl být podruhé pověřen touto službou před tím, že by na ostatní padl los (srov. Lk 1,5-9). Někteří ze vzdělaných kněží byli zákoníci a zřejmě většinou přívrženci farizeů.

Levité byli typem nižšího kléru, který ztratil veškerou pravomoc. Bylo možné je označit jako „chudé příbuzné“ kněžstva. Jejich počet dosahoval asi 10 tisíc. Tito levité byli rovněž rozděleni na 24 oddílů a vykonávali též jednou za rok týdenní službu v chrámu. Jednalo se např. o přípravu obětí, o přijímání desátků, o chrámovou hudbu a zpěv, o strážní a pořádkovou službu v chrámu.

b) Starší

Starší (πρεσβύτεροι) tvořili těžko popsatelnou vrstvu laické šlechty. Existovaly velké rozdíly též mezi těmi, kteří pocházeli z venkova, a malou skupinou bohatých obchodníků a velkostatkářů, kteří patřili do jeruzalémské velerady. S velikou houževnatostí si chránili svá privilegia a z toho důvodu byli úzce spolčeni s římskou okupační mocností a velekněžími. I oni patřili k straně saduceů.

c) Učitelé Zákona

Společenská skupina učitelů Zákona (Lk 2,46; Jan 3,10) vedle kněžského stavu se objevuje v židovství teprve po návratu z babylonského zajetí (po roce 538 př. Kr.). Jedním z prvních učitelů Zákona byl Ezdráš, který se vrátil se skupinou exulantů do Jeruzaléma v roce 398 př. Kr. (Ezd 7,11). V Novém zákoně zákoníci neboli učitelé Zákona jsou zmíněni zvláště pomocí výrazu γραμματεῖς (takto především u synoptiků; jinak se pak objevuje pro ně ještě označení νομικοί).

Rabbi (רַבִּי; רַבִּי) bylo čestným titulem učitele Zákona. Někteří zákoníci byli kněží, většina z nich ale byla laiky a farizeji. Lide je měli v úctě jako učitele, zvláště když s nimi sdíleli chudobu.

Nejproslulejšími učiteli Zákona byli: Hillel, Gamaliel, byl Pavlovým učitelem (srov. Sk 5,34; 22,3), Jochanan ben Zakkai, hlavní představitel školy učenců v Jamnii po roce 70 po Kr. Rabbi Akiba, který byl v roce 135 Římany popraven. Zákoníci obehnali Zákon skutečným „plotem“ předpisů (248 příkazů a 365 zákazů).

d) Farizeové

Žádná židovská skupina ovládá tak evangelní stránky jako farizeové (v Novém zákoně se objevuje 98 výskytů výrazu Φαρισαῖοι). Jméno „farizej“ pravděpodobně pochází z hebrejského slova *perušim* (פְּרוּשִׁים od פָּרַשׁ = oddělit) které znamená „oddělení“, a vztahuje se k přísnému lpění na Zákoně, což charakterizovalo jejich způsob života a odlišovalo je od méně věrných v židovství.

Farizejské hnutí má svůj původ v reakci *chasideim* חַסִּדִּים (srov. 1 Mak 2,42; 7,13: Ἀσιδαῖοι) tj. zbožní (zbožní) na zhýralý život Hasmonejců a nesnesitelnou vládu Řeků před nimi. Jejich věrné lpění na Mojžíšově zákoně a jejich odmítnutí kompromisů s cizineckými vlivy jim přivodilo velkou úctu a vážnost mezi Židy. Vnitřní silou farizejského hnutí a jeho základnou byla spíše synagoga než chrám. Farizeové byli laickou skupinou. Nebyli příliš početní. Josephus Flavius uvádí jejich počet přes 6000 (*Ant.* 17,42). Svým náboženským postojem vlastně byli Ježíšovi nejbližší. Ježíšovo vyučování bylo mnohem blíže k farizeům, jak vůči jakékoli jiné náboženské straně (Mt 23,2-3). V evangeliích jsou ovšem zmiňováni jako hlavní Ježíšovi oponenti, především pokud jde o chápání

Zákona. V textech evangelií se však částečně odráží polemika prvotní církve s touto židovskou skupinou, protože farizeové se po roce 70 po Kr. stali prakticky jedinými nositeli židovství.

Zvláště složitý je vztah farizejů a učitelů Zákona, o nichž se zmiňují evangelia. Saduceové a eseji jistě měli své učitele Zákona. Může však být i historicky pravdivé tvrzení, že většina odborníků znalých Zákona byla z řad farizejů.

e) Saduceové

Jejich jméno (Σαδδουκαῖοι, v NZ celkem 14 výskytů) je odvozeno od kněze Sádoka (srov. 1 Sam 8,17; 1 Kr 2,35; 1 Kron 29,22; Ez 44,15-11). Saduceové náleželi k významným kněžským rodinám a laické aristokracii. Tvořili jeruzalémskou kněžskou třídu bohatých a mocných. Saduceové popírali vzkříšení (Mk 12,18par.; srov. Sk 4,1n) stejně jako existenci andělů (Sk 23,8). Uznávali pouze psaný Zákon – Toru. Odmítali ústní tradici, kterou zastávali farizeové (*Bell.* 2,8,14 §164-165; *Ant.* 18,1,4 §16). Jedná se tedy o konzervativní postoj, který nepřijímá žádný rozvoj dědictví víry. Evangelní vyprávění „sporu o vzkříšení“ (Mk 12,18-27par.) je jediným případem, kdy saduceové diskutují s Ježíšem.

f) Eséni

Jedná se o skupinu Židů, kteří reagovali radikálním způsobem na kompromisy oficiálního náboženského života v období Hasmonejců. Odešli z běžného života a založili v ústraní komunity, kde věrnost Zákonu mohla být uskutečňována v mnišské izolaci. Zbytky takového kláštera byly objeveny v roce 1947 na severozápadním břehu Mrtvého moře blízko pouštního údolí /wadi/ Kumrán. Jejich spisy, svitky od Mrtvého moře, jsou důležitým zdrojem k seznámení se s jejich komunitou stejně jako se světem evangelií.

Eséni se připravovali na příchod Božího království životem modlitby, práce, četby Písma, společenství majetku, celibátu a nesmírnou starostí o rituální čistotu. Očekávali příchod dvou Mesiášů, kněžského Mesiáše „z Aronova pokolení“, který by napravil chrámovou službu a královského Mesiáše, „z pokolení Izraele“, který by obnovil davidovský rod.

Uvádí se, že jich mohlo být asi 4 tisíce. Eséni nejsou zmíněni v evangeliích. Důraz Jana Křtitele na rituální umývání jako znamení kajícího a jeho kázání o nastávajícím soudu je echem praxe a učení esénů.

g) Samařané

Samařané nebyli žádnou sektou v běžném slova smyslu, nýbrž se jednalo o obyvatele oblasti Samařska, střední Palestiny. Samařskou populaci tvořily zbytky obyvatel ze severních židovských kmenů, kteří neputovali do babylonského zajetí (586-538 př. Kr.), jak tomu bylo u obyvatel Judska. Výsledkem tohoto byla skutečnost, že mnoho jejich náboženských praktik a dokonce jejich verze Písma se odlišovala od té používané v Judsku. Když se Židé vrátili z babylonského vyhnanství, odmítli dovolit Samařanům, aby se účastnili jejich národního života. A tak se rozšiřovala propast mezi dvěma větvemi židovství. Když byl nakonec kolem r. 300 př. Kr. na hoře Garizim v Samařsku vybudován vlastní chrám, došlo k jejich úplnému oddělení.

V Ježíšově době byly velmi napnuté vztahy mezi Samařany a Židy (srov. Lk 9,52; Jan 4,9; 8,48). Ježíš nesdílel tento odmítavý postoj vůči Samařanům, což vzbuzovalo pohoršení u Židů (Lk 10,13; 17,10-17; Jan 4,5-40). V Samařsku měla prvokřesťanská misijní činnost svůj první veliký úspěch (Sk 1,8; 8,5-25; 9,31; 15,3).

h) K židovství obrácení pohané

Podle židovství se lidstvo rozdělovalo na dvě skupiny: Židy (obřezané) a pohany (národy, neobřezané). Pohané mohli být zachráněni, jestliže se připojili k židovství.

Proselyté (= příchozí, připojení) byli pohané, kteří přijali židovský Zákon s obřízkou a se všemi dalšími rituálními předpisy (Sk 2,11; 6,5; 13,43; srov. Mt 23,15). U žen byla obřízka nahrazena „proselytským křtem“.

Bohabojní přijali víru v jednoho Boha a převzali jen část židovského Zákona (sobotní přikázání, předpisy o pokrmech atd.). Nenechali se však obřezat a tak v podstatě zůstali pohany (Sk 10,2.22; 13,16.26.43.53; 16,14; 17,4.17; 18,7).

4.2 Politické skupiny

Zélóti (ζηλωταί; sg. ζηλωτής „přívřezec, následovník, horlivec“) tvořili skupinu organizovaného odporu proti římské nadvládě. Šlo jim o nastolení teokracie (= Boží vlády) v Izraeli, a to, bude-li to nutné, i za cenu ozbrojeného násilí. Bojovali však také proti sociální nespravedlnosti uvnitř vlastního lidu. Povstání zélótů se stala podnětem k židovské válce (66-73 po Kr.), ve které byl v roce 70 zničen Jeruzalém. Zélóti (nebo přesněji: sikarijci) se stáhli do pevnosti Massada, kde si roku 73 všichni tam přítomní vzali životy. Nechtěli se stát římskými otroky.

Jediná možná odvolávka na zélóty v evangeliích je zmínka, že Šimon „Zélóta“ byl jedním z apoštolů (Lk 6,15; Sk 1,13). Mnoho biblistů se domnívá, že Šimon mohl být členem hnutí zélótů před tím, než se stal Ježíšovým učedníkem.

Sikariové nebo sikarijci (σικάριοι, z lat. *sica* „dýka“, tedy „zákeřní vrahové“) byla velmi radikální skupina Židů, kteří podle Josepha Flavia (*Bell.* 2,254n) začali vyvíjet svou vražednou činnost v období prokurátora Felixe (52 – asi 58 po Kr.) proti těm, kdo nebyli dostatečně protirímského smýšlení. Není zcela jisté, zda sikariové byli radikálním křídlem zélótů nebo zda jejich základna byla širší. Podle Josepha Flavia (*Bell.* 7,252n) byli posledními, kdo kladli Římanům odpor na pevnosti Masada (72-73 po Kr.). V Novém zákoně jsou σικάριοι zmíněni v Sk 21,38, kde se možná jedná o širší význam ve smyslu „zbojníci, povstalci“ (latinské slovo *sicarius* se objevuje již v 1. stol. př. Kr. s obecným významem „vrah, násilník“).

Herodiáni: Jednalo se o stoupence, resp. příslušníky, strany herodiánské dynastie (zejména Heroda Antipy; *Ant.* 14, 450). Ačkoli byli farizeové jinak proti nim nepřátelsky zaujati, spojili se s nimi, protože byli stejně jako oni protivníky Ježíše. Známý a výmluvný je jejich společný útok proti Ježíšovi ve sporu o daň císaři (Mt 22,15-22; Mk 12,13-17; Lk 20,20-26; srov. též Mk 3,6).

4.3 Velelada

Velelada – *synedrion*: συνέδριον: 22krát v NZ; v Mišně hebraizované na: סְנֵדְרִיּוֹן. Tento synedrion přijali za vlastní helénističtí židé. Nejvyšší správní orgán říše Alexandra Velikého se jmenoval „synederion“. V době Římanů to bylo nejvyšší domorodý vládní orgán v Judsku, skládal se z velekněží, starších a učitelů zákona. Předsednictví zastával úřadující velekněz. Synedrion měl 71 členů.

4.4 Synagoga

Slovo *synagōgē* (συναγωγή) se vyskytuje 56krát v NZ (Mt 9; Mk 8; Lk 15; Jan 2; Sk 19; Jak 1; Zj 2). Slovo „synagoga“ v první řadě znamená shromáždění. Je však rovněž označením pro budovu, která sloužila k židovským modlitebním shromážděním, ke čtení Písma, kázání a vyučování. I když původ synagogy není zcela jasný (Starý zákon se o ní nezmiňuje), nelze zpochybnit jejich existenci v prvním století po Kr. ať v Palestině, tak i v diaspoře. Vznik *synagogy* se zpravidla dává do souvislosti s babylonským zajetím a absencí chrámu a kultu (srov. 1 Král 8,44-50; Ez 8,1). Přítomnost synagog v Palestině v Ježíšově době dosvědčují evangelia (např. Mt 4,23; 9,25; Mk 1,21; 3,1-6; Lk 4,16-28; 13,10). Josephus Flavius (37 – 100 po Kr.) se zmiňuje ve svých spisech o několika synagogách na severu Palestiny. Filón Alexandrijský (asi 20 př. Kr. – 50 po Kr.) dosvědčuje velký počet synagog v Alexandrii.

Bohoslužba v synagoze má velmi didaktický ráz. Začíná recitací *Šema* □ *Israel* „Slyš, Izraeli“ (Dt 6,4-9; 11,13-21; Nm 15,37-41) – izraelského vyznání víry, pak následuje hlavní modlitba „Osmnáct požehnání“ (*Šēmōnē* □ *Ešrēh*) s připojeným kněžským požehnáním (Nm 6,24-26). Střed bohoslužby tvoří předčítání úryvku (*pārāšāh*) z Tóry a úryvku (*haptārāh*) z prorockých knih. V Ježíšově době byly obě dvě perikopy při předčítání překládány do aramejštiny (*targum*). Úryvky z Písma byly předčítány vestoje z čtenářského pultu, který byl umístěn na dřevěném pódiu (srov. Lk 4,16). Pak

následovalo kázání, které mohl pronést každý dospělý muž (Lk 4,16-22; Sk 13,15). Obvykle však promlouvali učitelé Zákona z farizejské strany, kteří vysvětlovali Zákon lidu. Kázání se pronášelo z pódia vsedě (srov. Lk 4,20). Po této poučné části následovala modlitba žalmu a recitace „Slyš, Izraeli“ a osmnácti požehnání. Je možné, že již v Ježíšově době byl stanoven tříletý cyklus čtení Tóry, který je jasně dosvědčen z pozdější doby. Za udržování synagogy a konání bohoslužeb odpovídali dva úředníci. První byl představeným synagogy (Lk 8,49), který vedl bohoslužbu, dohlížel na její průběh a určoval předčítače a kazatele (Lk 13,14; Sk 13,15). Druhý úředník byl synagogální sluha, který předával posvátné svitky Písma předčítači (Lk 4,20) a trubením ohlašoval začátek soboty.

Od zničení jeruzalémského chrámu tvořila synagoga vlastní duchovní páteř židovství. Jejím prostřednictvím Židé přicházeli do trvalého kontaktu se Zákonem a na rozdíl od chrámu byla umožněna lidu aktivní účast na liturgii.

5 OTÁZKY

1. Co víte o Herodovi Velikém?
2. Kdo vládl po smrti Heroda Velikého v Palestině?
3. Kteří římscí císaři jsou jmenováni v Novém zákoně (kde a v jakých souvislostech)?
4. Co víte o chrámovém kléru v Ježíšově době?
5. Co víte o farizejích a saducejích?
6. Kdo to byli zéloti a herodiáni?
7. Co víte o Esénech a Samařanech?
8. Kdo to byli proselyté a bohabojní?
9. Vysvětlíte výrazy „velerada“ a „synagoga“.